

ISSN: 2181-9416

1-SON, 2026

YURIST AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

HUQUQIY, IJTIMOY, ILMIY-AMALIY JURNAL

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
eLIBRARY.RU

YURIST AXBOROTNOMASI

1-SON

ВЕСТНИК ЮРИСТА

HOMEPI 1

LAWYER HERALD

ISSUE 1

QO'CHQOROV Abbosjon Bahromjon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va iqlim o'zgarishi milliy
qo'mitasi huzuridagi Chiqindilarni boshqarish va sirkulyar
iqtisodiyotni rivojlantirish agentligi bosh yuriskonsulti,
O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi
Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini
oshirish instituti mustaqil izlanuvchisi
E-mail: abbosbaxromovich77@gmail.com

INTELLEKTUAL MULK OBYEKTI SIFATIDA AMALIY SAN'AT ASARLARI

For citation (iqtibos keltirish uchun, для цитирования): QO'CHQOROV A.B.
Intellectual mulk obyekti sifatida amaliy san'at asarlari // Yurist axborotnomasi – Вестник
юриста – Lawyer herald. № 1 (2026) B. 92-98.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada amaliy san'at asarlari intellektual mulk obyektining alohida turi sifatida ko'rib chiqilib, ularning mualliflik huquqi tizimidagi huquqiy maqomi va muhofaza mexanizmlari tahlil qilinadi. Avvalo, amaliy san'at tushunchasi, uning tasviriy san'atdan, hunarmandchilik va ommaviy ishlab chiqariladigan buyumlardan farqlovchi belgilariga va individual xususiyatlariga izoh beriladi. Amaliy san'at asarlarining mualliflik huquqi obyektiga aylanishi uchun zarur bo'lgan mezonlar – ijodiylik, individuallik, estetik qiymat va shaklning original yechimi kabi talablar yoritiladi. Shuningdek, milliy qonunchilik hamda xalqaro huquq normalari doirasida amaliy san'at asarlarining huquqiy himoyasi taqqoslab o'rganiladi. Shu bilan birga, amaliy san'at obyektlarining dizayn, tovar belgisi va sanoat namunasi bilan kesishuvchi jihatlari ko'rsatilib, ushbu obyektlarni to'g'ri huquqiy tasniflash va ro'yxatdan o'tkazish masalalaridagi mavjud muammolar tahlil etiladi. Amaliy bezak san'ati obyektlarini intellektual mulk sifatida e'tirof etishning iqtisodiy, madaniy va huquqiy ahamiyati asoslanib, huquqiy muhofazani takomillashtirish hamda amaliy san'at sohasida faoliyat yuritayotgan ijodkorlar, dizaynerlar va hunarmandlarni intellektual mulk huquqlaridan xabardor qilish, ularning manfaatlarini samarali himoya qilish bo'yicha taklif va tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: amaliy san'at, amaliy san'at asari, intellektual mulk, mualliflik huquqi, sanoat mulki, sanoat namunasi, originallik.

КУЧКАРОВ Аббосжон

Главный юрисконсульт Агентства по управлению
отходами и развитию циркулярной экономики
при Национальном комитете по экологии и изменению
климата Республики Узбекистан,
Самостоятельный соискатель Института
переподготовки и повышения квалификации
юридических кадров при Министерстве юстиции
E-mail: abbosbaxromovich77@gmail.com

**ПРОИЗВЕДЕНИЯ ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА КАК ОБЪЕКТ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ****АННОТАЦИЯ**

В данной статье произведения прикладного искусства рассматриваются как самостоятельный объект интеллектуальной собственности, анализируются их правовой статус в системе авторского

права и механизмы правовой охраны. Прежде всего раскрывается понятие прикладного искусства, его отличительные и индивидуальные признаки по сравнению с изобразительным искусством, ремеслом и массовой продукцией. Определяются критерии, необходимые для признания произведений прикладного искусства объектом авторского права, такие как творческий характер, индивидуальность, эстетическая ценность и оригинальность формы. Кроме того, сопоставительно исследуется правовая охрана произведений прикладного искусства в рамках национального законодательства и норм международного права. Отдельно показаны точки пересечения объектов прикладного искусства с дизайном, товарным знаком и промышленным образцом, а также анализируются существующие проблемы правильной юридической квалификации и регистрации таких объектов. Обосновывается экономическое, культурное и правовое значение признания объектов декоративно-прикладного искусства в качестве интеллектуальной собственности; формулируются предложения и рекомендации по совершенствованию правовой охраны и повышению осведомлённости творцов, дизайнеров и ремесленников об их правах интеллектуальной собственности, а также по эффективной защите их интересов.

Ключевые слова: прикладное искусство, произведение прикладного искусства, интеллектуальная собственность, авторское право, промышленная собственность, промышленный образец, оригинальность.

ABBOSJON Kuchkarov

Chief Legal Counsel of the Agency for Waste Management and Development of Circular

Economy under the National

Committee on Ecology and Climate Change

of the Republic of Uzbekistan,

Independent researcher at the Training Institute

for lawyers under the Ministry of Justice

E-mail: abbosbaxromovich77@gmail.com

WORKS OF APPLIED ART AS OBJECTS OF INTELLECTUAL PROPERTY

ANNOTATION

This article examines works of applied art as a distinct category of intellectual property and analyzes their legal status within the system of copyright and the mechanisms of their protection. First, the concept of applied art is clarified, with an explanation of its distinguishing and individual features in comparison with fine art, handicraft and mass-produced goods. The article then explores the criteria required for recognizing works of applied art as objects of copyright protection, such as creativity, individuality, aesthetic value and the originality of form. Furthermore, the legal protection of applied art works under national legislation and international legal norms is studied on a comparative basis. The points of intersection between applied art objects and design, trademarks and industrial designs are identified, and existing problems in the correct legal classification and registration of such objects are analyzed. The economic, cultural and legal significance of recognizing objects of decorative-applied art as intellectual property is substantiated, and proposals and recommendations are put forward to improve legal protection and to raise awareness among artists, designers and craftsmen working in the field of applied art about intellectual property rights, as well as to ensure the effective safeguarding of their interests.

Keywords: applied art, work of applied art, intellectual property, copyright, industrial property, industrial design, originality.

Intellectual mulk inson ongi mahsuli bo'lgan ijod namunalarining keng doirasini qamrab oladi. Bunday ijod mahsulotlari sanoat va tijoratda qo'llanilganda, ko'pincha yuqori iqtisodiy ahamiyatga

ega bo'ladi. Intellektual mulkni himoya qilish obyektlarini tashkil etuvchi ijodiy natijalar xilma-xil va ular faqat huquqiy e'tirof etilgan obyektlar bilan cheklanadi.

Mualliflik huquqi qonunchiligi intellektual mulk deb nomlanuvchi keng qamrovli qonunchilikning bir qismi bo'lib, u keng ma'noda inson ongining ijodini anglatadi. Intellektual mulk huquqlari innovatorlar va ijodkorlarga o'z ijodlariga nisbatan huquq berish orqali ularning huquq va manfaatlarini himoya qiladi [1].

Ma'lumki, kreativ industriya sohalaridagi faoliyat yo'nalishlari adabiy ijodni, amaliy san'at va hunarmandchilikni, audiovizual san'atni, ijrochilik san'atini, moda va dizayn san'atini, tasviriy san'atni va boshqalarni o'z ichiga oladi [2]. Shuningdek, mualliflik huquqi bilan muhofaza qilinadigan asarlar ham turli xil bo'lib, ularning orasida kreativ industriyaning bir bo'lagi hisoblangan amaliy san'at asarlari o'ziga xos o'ringa ega. Raqamli iqtisodiyot, turizm va kreativ industriya rivojlanishi sharoitida amaliy san'at turlarining dizayn, branding va tovar bozoridagi roli keskin ortib bormoqda. Bundan tashqari, ushbu san'at obyektlarining cheklanmagan nusxalanishi, ularni yaratuvchilar mehnatining yetarlicha huquqiy himoya qilinmagani mualliflar, hunarmandlar va mahalliy jamoalarning iqtisodiy manfaatlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu bilan birga, globallashuv, raqamli transformatsiya va kreativ iqtisodiyot jarayonlari chuqurlashib borayotgan bugungi kunda intellektual mulk institutining ahamiyati sezilarli darajada ortmoqda. Madaniyat va san'at sohasidagi ijodiy natijalarni, ayniqsa dizayn va amaliy san'at obyektlarini huquqiy himoya qilish masalasi ko'plab davlatlar uchun asosiy vazifalardan biriga aylangan. Bunday sharoitda amaliy san'at asarlari ikki tomonlama – madaniy meros va iqtisodiy resurs sifatida e'tirof etilmoqda.

Shu sababli amaliy san'at obyektlarini intellektual mulk sifatida baholash, ularning huquqiy rejimini to'g'ri belgilash ham nazariy, ham amaliy jihatdan dolzarb masala hisoblanadi.

Ushbu maqolada amaliy san'at asarlari intellektual mulk obyektining alohida turi sifatida tahlil qilinadi. Mualliflik huquqi nuqtai nazaridan amaliy san'atning huquqiy xususiyatlari, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi va xalqaro huquq normalari doirasidagi tartibga solish mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, amaliyotda uchrayotgan dolzarb muammolar yoritilib, amaliy san'at asarlarini yanada samarali himoya qilish bo'yicha taklif va tavsiyalar ilgari suriladi.

Avvalo, "amaliy san'at" tushunchasiga to'xtatil o'tadigan bo'lsa, amaliy san'at – bu bezak yaratishda naqsh, rang, shakl va tasviriy san'at elementlaridan foydalanib, maishiy yoki funksional (utilitar) buyumlarni badiiy jihatdan boyitadigan san'at turi hisoblanadi. Boshqacha qilib aytganda, amaliy san'at – bu funksional (utilitar) vazifaga ega bo'lgan badiiy ijod mahsulotlaridir. Ular sof san'at asarlari (rasmlar, haykallar, adabiy asarlar yoki faqat estetik maqsadlarda yaratilgan boshqa asarlar) bilan sof funksional buyumlar o'rtasida joylashadi [3].

Amaliy san'at asarlari odatda kundalik hayotda ishlatiladigan buyumlar ko'rinishida namoyon bo'ladi. Ular bir vaqtning o'zida ham badiiy (estetik), ham funksional (utilitar) vazifani bajaradi. Mazkur "ikki tabiatli" holat ushbu asarlarning san'at, hunarmandchilik va sanoat ishlab chiqarishi o'rtasidagi o'rni hamda intellektual mulk obyektlari tizimidagi maqomini aniqlashni murakkablashtiradi va "qanday qilib bir vaqtning o'zida chiroyli va estetik bo'lgan, shu bilan birga, guldori, zargarlik buyumi yoki nafis dizaynga ega stul kabi aniq funksiyani bajaradigan buyumning originalligini himoyalash mumkin?", degan savol tug'iladi.

Amaliy san'at asarini tasviriy san'at asaridan ajratib turuvchi asosiy belgi – asarning kundalik hayotda funksional (utilitar) vazifani bajarishi hisoblanadi. Rangtasvir yoki haykaltaroshlik kabi tasviriy san'at namunalari asosiy maqsad estetik idrok bo'lsa, amaliy san'at asarida buyumdan real foydalanish (funksional vazifasi) doimiy e'tiborda bo'ladi hamda bu muhim element hisoblanadi.

Shu bilan birga, amaliy san'atni oddiy hunarmandchilikdan ham farqlash zarur. Hunarmandchilik an'anaviy texnologiyalar va takrorlanadigan uslublarga tayansa, amaliy san'at asarlarida muallifning

shaxsiy didi, estetik qarashlari va ijodiy yangiligi ustuvor hisoblanadi. Ommaviy ishlab chiqariladigan buyumlardan farqli ravishda, amaliy san'at asari ko'pincha noyob yoki kam sonli nusxalarda yaratiladi, hatto sanoat usulida ishlab chiqarilganda ham badiiy yechim muallif ijodining natijasi bo'lib qolaveradi [4].

Yuqorida aytib o'tganimizdek, amaliy san'at asarlarining "ikki tabiatli" ekanligi intellektual mulk obyektlari tizimidagi maqomini aniqlashni murakkablashtirish bilan birga, ular bu tabiati bilan intellektual mulk obyektlari tizimida "chegara holatdagi obyekt" sifatida namoyon bo'ladi, ya'ni ular bir vaqtning o'zida ham san'at asari, ham moddiy va muayyan funksiyani bajaruvchi buyum hisoblanadi. Shu sababli ularni huquqiy tasniflash masalasida turli yondashuvlar mavjud. Odatda, amaliy san'at asarlari mualliflik huquqi obyektlari qatorida ko'riladi va adabiyot hamda san'at asarlariga teng maqomda himoya qilinadi.

Amaliy san'at asarlari intellektual mulk obyektlari, xususan mualliflik huquqi obyektlarining alohida tur sifatida e'tirof etilishi, avvalo, uning ijodiy komponenti bilan bog'liq. Asarning shakli, kompozitsiyasi, bezagi, ranglar uyg'unligi yoki fakturasi muallifning ijodiy tanlovi natijasida vujudga keladi. Shu bilan birga, buyumning amaliy funksiyasi saqlanib qoladi, bu esa uni sof tasviriy san'at namunalaridan ajratib turadi. Huquqiy jihatdan amaliy san'at asarlari mualliflik huquqi obyektlari bo'lishi mumkin, biroq ularning moddiy shaklda keng muomalaga kirishi, nusxalanishi va ommaviy ishlab chiqarilishi muallif huquqini amalga oshirish va nazorat qilishda qo'shimcha savollarni va qiyinchiliklarni vujudga keltiradi.

Amaliy san'at asarining mualliflik huquqi bilan himoyalaniishi uchun u bir qator mezonlarga javob berishi lozim. O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonunning 5-moddasiga asosan mualliflik huquqi **ijodiy faoliyat natijasi** bo'lmish fan, adabiyot va san'at asarlariga nisbatan, ularning maqsadi va qadr-qimmati, shuningdek ifodalanish usulidan qat'i nazar, tatbiq etiladi. Bunda asar ijodiy faoliyat natijasi bo'lishi (ijodiylik) talab etiladi.

Boshqacha aytganda, mezonlardan biri "ijodiylik (originallik)" hisoblanib, asar mustaqil ijodiy mehnat natijasida yaratilgan bo'lishi, muallifning individual uslubini aks ettirishi kerak. Faqat texnik zaruratdan kelib chiqadigan shakllar mualliflik huquqi bilan himoyalalanmaydi.

Yana bir mezonlardan biri "obyektiv shaklda ifodalanish" hisoblanib, moddiy ko'rinishga ega bo'lishi shart (real buyum, chizma, maket va hokazo). Abstrakt konsepsiyaning o'zi muhofazalanmaydi. Ya'ni mualliflik huquqi g'oyalar, prinsiplar, uslublar, jarayonlar, tizimlar, usullar yoki konsepsiyalarga emas, balki ifoda shakliga nisbatan tatbiq etiladi [5].

Bundan tashqari, asar "estetik qiymat"ga ega bo'lishi lozim. Bunda asar faqat funksional yechim bilan chegaralanib qolmasdan, ma'lum darajada badiiy va estetik ahamiyatga ega bo'lishi lozim. Aynan shu jihat uni oddiy utilitar (foydali) mahsulot yoki buyumdan farqlaydi.

O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonunning 6-moddasida mualliflik huquqi obyektlari bo'lgan asarlar ro'yxati keltirilgan (adabiy asarlar, drama va ssenariy asarlari, manzarali-amaliy va sahna bezagi san'ati asarlari va boshqalar). Shuni unutmash kerakki, yangi texnologiyalar rivojlanishi bilan birga yangi mualliflik huquqi obyektlari paydo bo'laveradi.

Boshqa bir adabiyotda, asar mualliflik huquqi obyekti sifatida tan olinishi uchun zarur bo'lgan ijodiy xarakter, obyektiv shakl hamda idrok qilish mumkin bo'lgan biror-bir shaklda yoki boshqa usulda ishlab chiqish qobiliyati kabi xususiyatlar ajratib ko'rsatilgan [6].

Amaliy san'at asarini mualliflik huquqi obyekti sifatida himoya qilishda amaliyotda eng ko'p bahsga sabab bo'ladigan masalalardan biri bu "Buyumning tashqi ko'rinishi texnik zaruriyatdan kelib chiqqanmi yoki unda ijodiy erkinlik bormi?", degan savol hisoblanadi. Agar shakl ustidan ijodiy erkinlik mavjud bo'lsa va muallif o'ziga xos badiiy yechim taklif qilgan bo'lsa, bunday obyektni mualliflik huquqi bilan himoya qilish ehtimoli yuqori bo'ladi [7].

Xalqaro huquq nuqtai nazaridan amaliy san'at asarlari adabiyot va san'at asarlari tarkibida mualliflik huquqi bilan muhofaza qilinadigan obyektlar qatoriga kiradi. Adabiy va badiiy asarlarni muhofaza qilish to'g'risida Bern konvensiyasida (Bern, 1886-yil 9-sentabr) "adabiyot va san'at asarlari" tushunchasiga keng ta'rif berilib, amaliy san'at va dekorativ san'at asarlarining ham mazkur toifa doirasida e'tirof etilishi nazarda tutilgan. Ya'ni Bern konvensiyasining 2 (1)-moddasiga ko'ra "adabiy va badiiy asarlar" atamasi adabiyot, fan va san'at sohasidagi har qanday mahsulotni, uning qanday usul va shaklda ifodalanganidan qat'i nazar, o'zida qamraydi, shu jumladan amaliy san'at asarlarini ham [8].

Bern konvensiyasi va Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (BIMT) tavsiyalariga ko'ra, davlatlarga amaliy san'at asarlarini himoya qilish muddatini, shuningdek, ularning sanoat namunalari (industrial dizayn) huquqi bilan munosabatini belgilashda ma'lum erkinlik beriladi. Ayrim yurisdiksiyalarda bunday asarlar asosan mualliflik huquqi bilan, boshqalarida esa sanoat namunalari (industrial dizayn) huquqi orqali yoki ikkalasining kombinatsiyasi asosida muhofaza qilinadi.

Bu borada Bern konvensiyaning 7 (4)-modasini hisobga olgan holda, Ittifoqqa a'zo mamlakatlar qonunchiligida o'z qonunlarining amaliy san'at asarlari va sanoat namunalari hamda foydali modellarga nisbatan qo'llanish darajasi, shuningdek, bunday asarlar, namunalar va modellarni muhofaza qilish shartlari belgilanadi. Kelib chiqish mamlakatida faqat namunalar va modellar sifatida muhofaza qilinadigan asarlarga nisbatan Ittifoqqa a'zo boshqa mamlakatlarda ushbu mamlakatda namunalar va modellarga taqdim etiladigan maxsus muhofaza talab qilinishi mumkin, biroq, agar mazkur mamlakatda bunday maxsus muhofaza taqdim etilmasa, bu asarlar badiiy asarlar sifatida muhofaza qilinadi [8].

Shu bilan birga, Bern konvensiyasining 7 (4)-modasiga ko'ra Ittifoq mamlakatlari qonunchiligida badiiy asarlar sifatida muhofaza qilinadigan fotografik asarlar va amaliy san'at asarlarining muhofaza muddati belgilanishi mumkin; biroq bu muddat bunday asar yaratilgan vaqtdan e'tiboran yigirma besh yildan qisqaroq bo'lishi mumkin emas.

Shuningdek, xorijiy davlatlar qonunchiligiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, Buyuk Britaniyada amaliy san'at asarlari mualliflik huquqi va dizayn (sanoat mulki) huquqi orqali himoyalanaadi. Bu ikki tizim alohida va mustaqil himoya mexanizmlariga ega bo'lib, ularning talablari ham turlicha:

mualliflik huquqi – muallifning intellektual ijod mahsuli bo'lishini talab qiladi;

dizayn huquqi – yangilik (novelty) va individual xarakter (individual character) mavjud bo'lishini talab etadi.

Buyuk Britaniyada mualliflik huquqini tartibga soluvchi asosiy normativ hujjat – 1988-yildagi "Mualliflik huquqi, dizaynlar va patentlar to'g'risida"gi qonun (Copyright, Designs and Patents Act 1988 – CDDA) bo'lib, u amaliy san'at hamda oddiy (sof) san'at asarlarini himoya qiladi.

Amaliy san'at asarlari ushbu qonun doirasida "badiiy hunarmandchilik asarlari" (works of artistic craftsmanship) sifatida hamda sof san'at asarlari esa "badiiy asarlar" (artistic works) sifatida himoyalanaadi [9].

Amaliy san'at asarlari ko'pincha intellektual mulkning boshqa obyektlari bilan kesishuvchi huquqiy maydonni vujudga keltiradi. Masalan, noyob shakl va bezakka ega bo'lgan mebel yoki idish-tovoq:

badiiy yechimi nuqtai nazaridan amaliy san'at asari;

tashqi ko'rinishi jihatidan sanoat namunasi (industrial dizayn);

agar u ma'lum tovar yoki xizmatni individualizatsiya qilsa, tovar belgisi elementlari sifatida muhofaza qilinishi ham mumkin.

Shuningdek, amaliy san'at asarlariga nisbatan mulk huquqi va shaxsiy nomulkiy huquqlarga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, asarni har qanday shaklda va har qanday usulda ishlatishga bo'lgan huquq muallifning mulkiy huquqlari hisoblanadi hamda muallif asardan har qanday shaklda va har qanday usulda foydalanishda mutlaq huquqlarga ega. Muallifning Mutlaq huquqlari uning mulkiy huquqlari deb ataladi, chunki kimning haqini, daromadini yoki foydasini olishidan qat'iy nazar, asardan foydalanish har doim ma'lum mulkiy foyda keltiradi.

Asarni takrorlash, sotish, yetkazish, prokatga berish, tuzatishlar kiritish, tarjima qilish va boshqalar muallifning asardan foydalanishga bo'lgan mutlaq huquqlarini anglatadi.

Sotib olingan biror-bir buyumga (masalan, kashta, sopol lagan, gilam, zargarlik buyumi) nisbatan mulk huquqi egalik qilish (saqlash), foydalanish (taqish, uyda ishlatish, interyerda qo'yish) va tasarruf etish (sotish, hadya qilish, meros qoldirish) orqali amalga oshadi. Lekin buyumni sotib olish uni sotib olgan shaxsga avtomatik ravishda u buyumdagi bezak, naqsh yoki dizaynni ko'paytirish, nusxa olish, reklamada ishlatish kabi mualliflik huquqlarni bermaydi. Chunki mutlaq huquq buyumga bo'lgan mulk huquqidan mustaqil mavjud bo'ladi. Ya'ni buyumni sotib olish bilan asar huquqlari "o'z-o'zidan" o'tmaydi. Mualliflik huquqi esa asar yaratilgan paytdan (ro'yxatdan o'tkazmasdan ham) vujudga keladi.

Misol uchun, bozordan biror-bir shaxs so'zana (kashta) sotib oldi. So'zana buyum sifatida sotib olgan shaxsniki, ya'ni u undan o'z xohlaganicha foydalanishi, uyini bezashi, uni hadya qilishi, qayta sotishi mumkin. Biroq u so'zanadagi mualliflik huquqi obyekti hisoblangan bezak yoki naqshni skanerlab yoki boshqacha usulda uni takrorlashi yoki tarqatishi mumkin emas. Bu muallifning huquqi hisoblanadi hamda faqat muallif yoki huquq egasi ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqadigan bo'lsak, amaliy san'at asarlarini noto'g'ri huquqiy tasniflash huquq egasining manfaatlariga zarar yetkazishi ehtimoli bor. Masalan, amaliy san'at asari sifatida himoya qilinishi mumkin bo'lgan obyekt o'z vaqtida sanoat namunasi sifatida ro'yxatdan o'tkazilmasa, ayrim bozorlarda undan foydalanishni cheklash qiyinlashadi. Shu bois, bu borada amaliy san'at, dizayn va tovar belgilari o'rtasidagi chegaralarni to'g'ri aniqlash, huquqiy strategiyani kompleks yondashuv asosida belgilash muhim hisoblanadi [10].

Bundan tashqari, amaliy san'at asarlarini intellektual mulk obyektlari sifatida himoya qilish jarayonida boshqa bir qator muammolar ham kuzatiladi. Masalan, ijodiylik (originallik) mezonining subyektivligi – sud amaliyotida ijodiylik (originallik) talabi turlicha talqin qilinishi mumkin. Bu esa bir xil holatlarda ham turli xil qarorlar qabul qilinishiga olib kelishi mumkin. Qolaversa, ommaviy ishlab chiqarish sharoitida nazoratning murakkablashuvi – dizayn va hunarmandchilik buyumlarining tez nusxalanishi, internet va elektron savdo maydonchalari orqali tarqalishi mualliflik huquqini amalda himoya qilishni qiyinlashtiradi.

Huquqiy xabardorlik va savodxonlikning yetarli emasligi – amaliy san'at bilan shug'ullanadigan ustalar, dizaynerlar va kichik tadbirkorlar asarlarini qanday ro'yxatdan o'tkazish, qaysi huquqiy rejimni tanlash va buzilish holatlarida qanday harakat qilishni yaxshi bilishmasligi ham amaliy san'at asarlarining himoyasini qiyinlashtiradi.

Shuningdek, transchegaraviy muammolar – mahsulotlar bir nechta bozorlar uchun mo'ljallanganda, turli yurisdiksiyalarda mualliflik huquqi va sanoat namunasi (industrial dizayn) huquqi o'rtasidagi tafovutlar huquq egasining pozitsiyasini murakkablashtiradi. Bunday hollarda amaliyotda mualliflar va tadbirkorlar qaysi huquqiy rejimni tanlash masalasida ko'p hollarda professional huquqiy maslahatga muhtoj bo'ladilar. Bu esa intellektual mulk sohasida konsalting va institutsional infratuzilmani rivojlantirish zaruratini ko'rsatadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, amaliy san'at asarlarini intellektual mulk obyektlari sifatida samarali himoya qilish uchun quyidagi yo'nalishlarda ishlarni kuchaytirish maqsadga muvofiq:

birinchidan, normativ bazani aniqlashtirish va takomillashtirish – milliy qonunchilikda amaliy san’at, sanoat namunasi va tovar belgisi o’rtasidagi chegaralarni aniq belgilash, mezonlarni izchil qo’llash bo’yicha tushuntirish-hujjatlari, jumladan sud plenumi qarorini ishlab chiqish;

ikkinchidan, ro’yxatdan o’tkazish va depozit tizimini soddalashtirish – amaliy san’at asarlarini ixtiyoriy ro’yxatdan o’tkazish, elektron depozit qilish imkoniyatlarini kengaytirish huquqni isbotlash va nizolarni hal etishni yengillashtiradi;

uchinchidan, huquqiy savodxonlikni oshirish – mualliflar, jumladan, dizaynerlar, hunarmandlar va ijodkorlar uchun maxsus treninglar, onlayn kurslar tashkil etish, qo’llanmalar tayyorlash, davlat organlari va professional uyushmalar tomonidan konsalting xizmatlarini kuchaytirish;

to’rtinchidan, huquqbuzarliklarga qarshi kurash mexanizmlarini kuchaytirish – noqonuniy nusxalash, plagiat va soxta mahsulotlarga qarshi ma’muriy va fuqarolik-huquqiy choralarni samarali qo’llash, zarur hollarda jinoiy javobgarlik mexanizmlarini ishga tushirish.

Xulosa qilib aytganda, amaliy san’at asarlari intellektual mulk obyektlarining murakkab va o’ziga xos turini tashkil etadi. Ularning estetik va foydalanish (utilitar) funksiyalarni birlashtirgan oraliq tabiati huquqiy himoya tizimida maxsus yondashuvni talab etadi. Ya’ni amaliy san’ati obyektlari mualliflik huquqi va sanoat mulki obyektlari bilan bevosita kesishadi, shuningdek, intellektual mulk huquqi obyekti sifatida alohida yondashuvni talab qiladi [11]. O’zbekiston qonunchiligi ham, xalqaro huquq me’yorlari ham amaliy san’at asarlarini mualliflik huquqi obyektlari sifatida tan olgani holda, amaliyotda ijodiylik mezonini qo’llash, ro’yxatdan o’tkazish, transchegaraviy himoya va huquqbuzarliklarga qarshi kurash borasida qator muammolar saqlanib qolmoqda.

Mazkur muammolarni tizimli ravishda hal etish, normativ-huquqiy bazani takomillashtirish va huquq egalarining manfaatlarini samarali himoya qilish orqali amaliy san’at sohasining barqaror rivojlanishiga, shuningdek, kreativ iqtisodiyot va milliy madaniy brendlarning mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

IQTIBOSLAR/СНОСКИ/REFERENCES:

1. WIPO. Understanding Copyright and Related Rights. Geneva: World Intellectual Property Organization, 2016. // https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_909_2016.pdf.
2. O’zbekiston Respublikasining “Kreativ iqtisodiyot to’g’risida”gi 03.10.2024-yildagi O’RQ-970-son Qonuni // <https://lex.uz/docs/-7129258>.
3. From Function to Form: Applied Art in the UK and EU // URL: <https://www.fieldfisher.com/en/insights/from-function-to-form-applied-art-in-the-uk-and-eu>.
4. WIPO. Guide to the Copyright and Related Rights Treaties Administered by WIPO. Geneva: WIPO, 2004. // https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/891/wipo_pub_891.pdf.
5. O’zbekiston Respublikasining “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to’g’risida”gi 20.07.2006-yildagi O’RQ-42-son Qonuni // <https://lex.uz/ru/docs/-1022944>.
6. И.Б.Якубова Муаллифлик ҳуқуқи. Ўқув қўлланма –Т. 2020. 30-б.
7. CJEU, Brompton Bicycle (C-833/18) // https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62018CJ0833&utm_source=chatgpt.com.
8. Adabiy va badiiy asarlarni muhofaza qilish to’g’risida Berna konvensiyasi (Bern, 1886 yil 9 sentabr) // <https://lex.uz/docs/-1310607>.
9. Copyright, Designs and Patents Act 1988 // URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents>.
10. “Industrial Designs and their Relation with Works of Applied Art and Three-Dimensional Marks” (SCT/9/6), Geneva, November 11 to 15, 2002.
11. Traditional cultural expressions and intellectual property // URL: https://www.wipo.int/en/web/traditional-knowledge/traditional-cultural-expressions/index?utm_source.

YURIST AXBOROTNOMASI

1-SON

ВЕСТНИК ЮРИСТА

HOMEPI 1

LAWYER HERALD

ISSUE 1

ISSN 2181-9416

2026-YIL